

BRODA (300) *sb f*

o oraz a jasne.

sg *N* broda (64). ◇ *G* brody (38). ◇ *D* brodzie (6). ◇ *A* brodę (86). ◇ *I* brodą (33). ◇ *L* brodzie (34). ◇ *V* brodo (1). ◇ *pl N* brody (4). ◇ *G* bród (3). ◇ *A* brody (25). ◇ *I* brodami (1). ◇ *L* brodach (3); -ach (1), -ách (1), -(a)ch (1); -ach : -ách *KrowObr* (1 : 1). ◇ *indecl* (w *tekście obcym*) Broda (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Część twarzy poniżej dolnej wargi (33) : *March*¹ A4; Lanugo Pyrwłfe włofy ná brodzye. *Murm* 54, 73; *ZapWar* 1530 nr 2397; *BartBydę* 48b; Oleiek łam Koczenkowy na brodzie włofy rołci kiedy nim namażelz brodę. *FalZioł* I 127d, I 2a, 27d [2 r.], 127d, II 19a, V 60v (8); Broda długa á konczata zna[mionuje] człowieka mądrego, dowcipne⁸⁰, chytre⁸⁰ *GlabGad* 06, A7v, A8v, B [2 r.], N2v, O5v (10); *Mącz* 125d, 313a; I Brodą iefli poráftác niechce/ zmiefzay zftárá oliwą popioł z Bożego drzewká/ á pomázuy. *SienLek* 47v, 35v, 47v [2 r.], 81, T2; A tego węzeł dufił vpftroznej tkanice, Ktora pod brodą ftrzegła czubatej przełbice *KochMon* 32; *Calep* 514b.

2. Zarost na dolnej części twarzy; barba *Murm, Mymer*¹, *Mącz, Calag, Calep; capillus, lanugo Mącz* (251) : *March*¹ A2 [2 r.]; *BierEz* Q3; *OpecŻyw* C, [79v], 156 [2 r.]; *PatKaz* III 120; *Murm* 54 [2 r.]; *Mymer*¹ 21v; *FalZioł* ‡ 4b, I 2a; broda [jest] rozeznanie męża od niewiałty. *BielŻyw* 137, 75, 132; PRzez brodę nicz infzego nie ma być rozumiano iedno włofi ktore roftą około vft ku dołowi, ktore połatinie zową barba *GlabGad* O4v; Broda poczyna rołć v otrokow po czternáfcie lat połpolicie *GlabGad* O4v, A7v [2 r.], A8, O4v [2 r.], O5 [4 r.], O5 *żp* (16); *MiechGlab* 11; *BierRozm* 26; *March*³ T7; *LibMal* 1547/128, 1551/158v; *RejKup* bb5v; ten człowiek był bárzo wielki á piękny/ ktorego głowá y brodą widziálá fie iáko naczyftłza wełná. *HistAl* Lv, A3v, I2v; *LubPs* dd3; *GroicPorz* k3v; *KrowObr* 118v, 119, 119v [2 r.], [244v], [253v]; Chodząc po brzegu morłkim/ człowieká ftárego Podkał/ [...] Nadobną siwą brodę áż do páłá máiac *RejWiz* 20, 4, 29, 31, 36, 46 (9); *RejFig* Bb7v, Dd2 [3 r.], Dd6; boć nie ná vrodzie/ Iłcie męftwo zależy/ ni ná wielkiey brodzie. *RejZwierz* 26, 28 [3 r.], 51 [2 r.], 88v, 106v, 140v [2 r.]; *BibRadz* 2.Reg 20/9, *Ps* 133/2; *OrzRozm* Q4; FRederyk rzeczony Bárbaroła od brody lifowátey/ brát Konradow/ kłiążę Szwabłkie/ ná Cefárftwo od Elektorow wybran *BielKron* 181v, 66v, 70v, 166v, 258, 360v (7); Lanugo, Mech też pierwłza brodą która fie náprzod młodzińcom pułzcza *Mącz* 183c, 4c, 23b [2 r.], 34c, 95c, 226b (12); *SienLek* 48v; *RejAp* 180; Drugi záfię kiedy łobie vczeńze brodę/ zda fie łobie bárzo ftroyny *GórnDworz* L8, R8v; *HistRzym* [2], 2v [2 r.], 3 [6 r.], 4; *RejZwierc* 92, 135v [2 r.], 147v; *BudBib* Is 15/2, 3.Esdr 8/72; *BiałKaz* B; *PaprPan* E2v, Fv, K, Rv; *SkarJedn* 59; *SkarŻyw* 308; *MWilkHist* B4v; NOwy to fortél/ á máło fłychány/ Ná śrėbną brodę grzebień ołowiány. *KochFr* 12, 60, 101, 124, 131 [3 r.]; O brodo ftárożytna/ nie obiété brzemię: Iákoś z niebá zleciálá ná tę niłką ziemię? *KochBr* 151, 150 [9 r.], 150 *żp*, 151 [5 r.], 152 [2 r.], 153; *BielSjem* 2; *PudłFr* 4, 51, 60, 75; Barba – Broda. *Calep* 123b, 483a; *SarnStat* 517, 927; Pytałz mię: kto to idzie w tey łzáfránney łzáćie, Y z tą brodą cíłáwą? *KlonWor* ** [2 r.], **2, **2v, 27 [3 r.], 28 [2 r.] (10).

W charakterystycznych połączeniach: broda cisawa, czarna (3), krokosowa (2), lisowata (4), miedziana (2), płomienista, siwa (14), szedziwa, śrebrna.

Przysłowia: Brodą nikogo Philoſophem á medrcem nie czyni. *Mącz* 23b.

Mędrzec ále tylko brodą nie vczynkiem. *Mącz* 23b.

Byś miał ták długi rozum/ iákoć brodą wiśi/ Nie dałbyś fie oſzukác *RejZwierz* 122.

Zwroty: »głaskać, muskać (się) brodę (brody, po brodzie)« [szyk zmienny] (6): *BielKom* E2; *RejFig* A3; Bo wnet tępego á boiázliwego vřrzyřz gdj co chce powážnego mowić áliści on piętą wierći/ pálce íkubie/ brodę muřczę*RejZwierc* 19v; Co wiedzieć co nam myřlá niewierni Pogáni/ Tą ręką głářczę brodę á s tyłu cie ráni. *BielSpr* c2; *PaprPan* H2; Skoro to nieprzyiáciel ludzki vřřřřak: począł obłápiác Theophilá/ y brodę ie⁸⁰ głářkác *SkarŻyw* 171.

»(o-, po-) golić brodę, (o)golenie brody« [szyk zmienny] (34): *FalZioł* V 65v; *LibMal* 1545/94v; *HistAl* A2; *KrowObr* 119, 119v [4 r.], 120, 239v; *Leop Lev* 14/9, 19/7; Niekthorzy mężowie z Sychem z Sylo y z Sámaryey przyřřli/ tho ięřł/ ośmđzieřiąt mężow ogoliwřzy brody *BibRadz Ier* 41/5, *Ez* 5 arg, 5/1; Nie golcie brzytwą głowy áni brody. *BielKron* 36v; ANákletus Papieřz/ [...] Ten brody rořkazał kápłanom golić dla řnadnieyřzego řłuzenia kielichá. *BielKron* 148v, 70v, 122v, 150, 346; *Mącz* 309c, 345b; *GórnDworz* L6; *HistRzym* 18, 26; *RejPos* 226; *BudBib Lev* 14/9, 2.Reg 10/4, *Bar* 5/30; *SkarJedn* 231; Golić brodę. Radere barbam. *Calag* 120a; *SkarKazSej* 706a [2 r.].

»(o-, u-) strzyc, postrzygać brodę, ostrzyżenie brody« [szyk zmienny] (8): *KrowObr* 119v [2 r.], 125; Mifibozeth teř řyn Saulow/ wyřředł w drogę przeciřwko krolowi nieumyřřzy nog: áni ořřřřřy brody *Leop* 2.Reg 19/24; Ięřli zász kto/ nie brody nie vřřřřyga/ y do tego náyduią winę: we zbroi powiedáią bárzo s nią zle. *GórnDworz* L6, L6; *Calag* 120a; *KlonWor* 33.

»brodę (u)řarbować« [szyk zmienny] (3): *RejZwierz* 2v, 30v; cí řtarzy/ kthorzy fie w tákowych zabáwách kocháią/ chcą to pokazác/ iż nie řá řtarzy/ y dla tego więc owo řarbuią řobie brodę *GórnDworz* K2v.

»(za) brodę (wy)řargać, brodę wryřwác« (8): *OpecŻyw* 107v, 114v, 115; *TarDuch* C3, C4; [ludzie] ogieñ ná ięgo grobie vczyniwřzy/ pogáńřkim obyczáiem/ brody řobie řargáli á ná ogieñ miotháli *BielKron* 322; *SkarŻyw* 30, 273.

»brodę zapuszczać, zapuřcić, puszczały, broda zapuszczona« [szyk zmienny] (7): [*Adryjanus*] [...] Ten napirwey s Cefářzow począł brodę zápuřczác. *BielKron* 149, 358; Submittere capillum, Zápuřcić brodę. *Mącz* 227b; By Grekowie wroćić řię do S. iednořci chćieli/ nie ćięřzko by nam brody zápuřcić. *SkarJedn* 236, 348; *SkarŻyw* 356; *Calep* 1117b.

Wyrażenia: »ognista broda« = *ogon komety*: Sindmęgo [!] dnia gwiazdy wřřřytki [...] ognitę brody z řiebie wypuřřczą/ iako widámy komęty. *OpecŻyw* 193v.

peryfr. »siwa broda« = *starzec*: Przyředł do mnie iákiř mąż [...] Powiedzyał mi že rořkofz ná tym nędznym řwiecie/ Nalepřza nádewřřytko/ [...] A ktoby był nie řłuchał oney řiwey brody. *RejWiz* 36.

Zestawienie: »hiszpańska broda« = *broda przyřřřřżona w řpic*: BArtořzu řyřř/ á z řiszpáńřką brodą/ Godřien by řářki zá řwoią vrodą. *KochFr* 60.

W przen (1) :

Zwrot: »skuć brody«: Pánie młody/ Strzeř fie řřkody/ [...] Bo przyřody/ Czřnią wrzody/ Iáko wody/ Gdzie złę brody/ Skąd więc řmrody/ Z złęy gořpody/ Gdzie řkubą brody/ S piekłá zálátuią. *RejZwierc* A.

a. *Tytuł utworu J. Kochanowskiego (1)* : BRODA IANA KOCHANOWSKIEGO. *KochBr* 150.

b. *Charakterystyczny pęk sierści, piór, podbródek u zwierząt (9)* :

α. *U niektórych zwierząt pęk włosów pod pyskiem, na podgardlu, podgardłek (7)* : *Lifzka rzekła/koźle miły/ Rozumy cię omyliły: Ktorych w łwey brodzie mało małz BierEz H3v; RejFig Dd2; gdy chłop liedzi iáko kozieł z zówieszoną brodą RejZwierc 54.*

Zwrot: »brodę targać«: LEw gdy włnął ná słońcu/ Krolikowie máli/ Zbieżawšzy fie/ igráiąc/ brodę mu tárgáli. *RejZwierc* 118v.

Wyrażenie: »kozia broda« (3): *Aruncus Podgárdłek/ á kozia brodá/ to yeft kołmy które pod gárdłem wišzą. Mącz 17b; Hirquina barba, Kozia brodá. Mącz 156d; Aruncus – Kozia broda. Calep 100a.*

β. *Grzebień podszyjny u kur, podgardłek (1)* : *Palea, Podgárdłek/ brodá/ álbo grzebień podšzeyny v kur. Mącz 273b.*

γ. *Miękkie wyrostki na podbródku u ryby (1)* : *ta riba muł iefth rzeczona [...] á ty ktore <lepiej> z nich są/ ty maia bro<dę tym> fie żywią FalZioł IV 37c.*

3. *Zarost na ciele w dolnej części brzucha (2)* :

Zestawienie: »spodnia broda« (2): *Pecten Spodnyá brodá. Murm 61; pecten, barba inferior, spodnya broda BartBydg 109b.*

4. *W terminologii flisackiej dziób statku (2)* : *Ráfá iefth kámień/ co śiedzi pod wodą/ Y tego łzkutá niech nie trąca brodą/ Bo łkálá w wodzie záśiadłá od wieká KlonFlis F3; Drągiem to zową kędy Port zówárto/ [...] Przeto ty czekay/ áźci drąg odwiodą/ Nie trącay brodą KlonFlis Hv.*

5. *bot.*

Zestawienie: »kozia, koźla broda« = *barba hirci, scorzonera silvestris (J. J. Woyts, Gazophylacium medico – physicum Lipsk 1767); ziele; hirci barba, barbula hircina Mącz; come, gerontopogon Calep; tragopogon Mącz, Calep (4:1): Barbula hircina, Kozia brodá/ Ziele yeft. Mącz 23b; Tragopogon latine, Hirci barba, Koźla brodá. Mącz 460c; Come – Kozia broda. Calep 219b; Tragopogon – wlyńnik, kozia broda. Calep 1077a; Gerontopogon – Kozia broda. Calep 454a.*

6. *n-pers (7)* : *LibMal 1544/90; ktore piędądze zostawil belna, na Vtciwego Voćiecha Brodę łkupiać onego ze mlina W Sulieczyńie ZapKościar 9; wtory swadek slachetny pan woczyech broda lath mu bęńdancz 76 ZapKościar 68, 9 [2 r.], 9v, 68v.*

Synonim: **2.α.**, **β.** *podgardłek.*

Cf **BRODONOS, BRODOSZEDNY, BRODZISZCZE**